

ELWIRA KACZYŃSKA

ROZWAŻANIA NAD KRETEŃSKIM HYDRONIMEM KYMAIOS

Nazwa rzeki Κυμαῖος figuruje w dwóch traktatach zawartych pomiędzy kreteńskimi miastami Hierapytną i Lato (ok. 111/110 – nr 59) oraz Lato i Oluntem (ok. 110/109, wzgl. 109/108 – nr 61A)¹. Z treści obu inskrypcji wynika, że rzeka Kymajos około roku 110 p.n.e. stanowiła granicę pomiędzy posiadłościami dwóch kreteńskich *poleis* Lato (gr. Λᾶτώ) i Hierapytny (gr. Ἱεράπυτνα / Ἱαράπυτνα):

ἀπὸ θαλάσσης ἄμ[ε] π[οταμ]ὸν τὸ[ν] [Κυ]μαῖο[ν] ἄι [ὑδωρ ρ]εῖ (nr 59, vv. 52-53),
ἀπὸ θα[λά]σσης ἄμ[ε] ποταμ]ὸν τὸν Κυμαῖον ἄι ὑδ[ωρ ρ]εῖ (nr 61A, v. 51²)
(od morza w górę rzeki Kymajos, jak woda płynie).

Antyczna rzeka Kymajos utożsamiana jest z dzisiejszym strumieniem okresowym Kseropótamos (ngr. Ξεροπόταμος), zwanym także Fruzí Potamós (ngr. του Φρουζή ο Ποταμός)³, którego źródła znajdują się na zboczu góry Skina-wriá (ngr. Σκιναυριά – 698 m n.p.m.), wznoszącej się w prostej linii ok. 4 km na południe od osady Ístro. Strumień uchodzi do Morza Kreteńskiego w Zatoce Merabélu na wschód od ujścia rzeki Kalós Potamós a. Kalú Choriú Potamós

Dr hab. ELWIRA KACZYŃSKA, prof. UŁ – Katedra Filologii Klasycznej Uniwersytetu Łódzkiego; adres do korespondencji: Katedra Filologii Klasycznej, Wydział Filologiczny, Uniwersytet Łódzki, ul. Pomorska 171/173, 90-236 Łódź; e-mail: aradaina@gmail.com

¹ Numery inskrypcji podawane są według wydania Angielosa Chaniotisa, zob. A. CHANIOTIS, *Die Verträge zwischen kretischen Poleis in der hellenistischen Zeit*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag 1996, s. 338-351 (nr 59) oraz 358-379 (nr 61A).

² Inskrypcja 61A była wcześniej wydana przez Margaritę Guarducci, zob. *Inscriptiones Creticae opera et consilio Friderici Halbherr collectae*, ed. M. Guarducci, t. I, Romae: La Libreria dello Stato 1935, s. 119.

³ Alternatywną (ludową) nazwę rzeki Kseropótamos podaje Th. DHETORAKIS [Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ], *Ο Άγιος Νικόλαος και η περιοχή του*, Άγιος Νικόλαος: Εκδόσεις Γραφικές Τέχνες „Δετοράκης” 2000, s. 140.

(ngr. ο Καλός Ποταμός a. του Καλού Χωριού ο Ποταμός)⁴, w miejscu, które w epoce weneckiej nosiło nazwę τσῆ Γραῖς τὸ Πήδημα (dosł. skok staruszek), w okresie zaś okupacji tureckiej τοῦ Φρουζῆ τὸ Χάνι (dosł. karczma Fruzisa)⁵.

Identyfikacja rzeki Kymajos z obecną Kseropótamos jest powszechnie przyjmowana w literaturze przedmiotu⁶. Paul Faure, francuski badacz starożytności kretańskich, podkreśla, że rzeka Kseropótamos jeszcze w XIX stuleciu stanowiła granicę pomiędzy eparchiami Merabélo (ngr. Μεραμπέλο) i Jerápetra (ngr. Ιεράπετρα)⁷. Obecnie głęboki wąwóz, w którym rzeka płynie w porze zimowej, stanowi naturalną granicę pomiędzy gminami Kaló Chorió (ngr. Καλό Χωριό) oraz Pachiá Ámos (ngr. Παχειά Άμμος)⁸. Wydaje się zatem wielce prawdopodobne, że strumień okresowy Kseropótamos już w odległej starożytności mógł funkcjonować w charakterze naturalnej granicy.

Badacze przyjmują, że antyczna nazwa Κυμαῖος jest stosunkowo późnym derywatem przymiotnikowym urobionym od apelatywu gr. κύμα (gen. κύματος) n. ‘fala, bałwan’⁹. W ich mniemaniu nazwa ὁ Κυμαῖος ποταμός oznaczałaby wzburzoną, falującą rzekę¹⁰.

⁴ Kalós Potamós jest identyfikowana z antyczną rzeką Ἰστρος a. Ἰστρον.

⁵ P. FAURE, *Hydronymes crétois*, „Κρητολογία” 16-17(1984), s. 46.

⁶ L. BÜRCHNER, *Κυμαῖος*, w: *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, hsgb. von W. Kroll, t. XI, Stuttgart: J.B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung 1922, szp. 2461-2462; P. FAURE, *Aux frontières de l'État de Lato: 50 toponymes*, w: *Europa. Studien zur Geschichte und Epigraphik der Frühen Aegaeis. Festschrift für Ernst Grumach*, ed. W.C. Brice, Berlin: Walter de Gruyter & Co. 1967, s. 107-108; H. VAN EFFENTERRE, M. BOUGRAT, *Les frontières de Lato*, „Κρητικά Χρονικά” 21(1969), s. 38, przyp. 47; P. FAURE, *Hydronymes de la Crète antique*, „Ονόματα” 9(1984), s. 28; P. FAURE, *Hydronymes crétois*, s. 59; H. VAN EFFENTERRE, *Die von den Grenzen der ostkretischen Poleis eingeschlossenen Flächen als Ernährungsraum*, w: *Stuttgarter Kolloquium zur historischen Geographie des Altertums 2(1984) und 3(1987)*, ed. E. Olshausen, Bonn: Habelt 1991, s. 402; B. HAYDEN, J.A. MOODY, O. RACKHAM, *The Vrokastro Survey Project, 1986-1989: Research Design and Preliminary Results*, „Hesperia” 61(1992), s. 299; A. CHANIOTIS, *Die Verträge*, s. 346; F. GUIZZI, *Hierapytna. Storia di una «polis» cretese dalla fondazione alla conquista romana*, Roma: Accademia Nazionale dei Lincei 2001, s. 316.

⁷ P. FAURE, *Aux frontières*, s. 107, przyp. 35. O granicy pomiędzy eparchiami Merabélo i Jerápetra, przebiegającej w miejscu Γραῖς Πήδημα, mówi już w 1890 r. Nikolaos Stawrakis, zob. N. STAWRAKIS [N. ΣΤΑΥΡΑΚΗΣ], *Στατιστική του πληθυσμού της Κρήτης μετά διαφόρων γεωγραφικών, ιστορικών, αρχαιολογικών, εκκλησιαστικών κτλ. ειδήσεων περί της νήσου*, Αθήνα: Βιβλιοπωλείο Διονυσίου Νότη Καραβία 2002², s. 23-24.

⁸ A. CHANIOTIS, *Die Verträge*, s. 346, przyp. 1721.

⁹ K. BÜRCHNER, *Κυμαῖος*, s. 2461-2462; V.I. GEORGIEV, *Die altgriechischen Flussnamen*, w: *Izslodovaniâ v čest na akad. Dimitâr Dečev po slučaj 80-godišnjinata mu*, Sofia: Bulgarische Akademie der Wissenschaften 1958, s. 30; R.A. BROWN, *Evidence for Pre-Greek Speech on Crete from Greek Alphabetic Sources*, Amsterdam: Adolf M. Hakkert 1985, s. 190. Także A. Fick (*Vorgriechische Ortsnamen als Quelle für die Vorgeschichte Griechenlands*, Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht 1905, s. 13) uważa nazwę Κυμαῖος za grecką, choć nie wskazuje podstawy derywacyjnej.

¹⁰ Zob. np. R.A. BROWN, *Evidence*, s. 190: „the seething river”.

Wywód nazwy wodnej Κυμαῖος od rzeczownika κύμα, -ατος, choć semantycznie możliwy do zaakceptowania, ze słowotwórczego punktu widzenia napotyka na trudność wynikającą z faktu, że diskutowany derywat utworzony został z pominięciem spółgłoski tematycznej, tj. zębowej bezdźwięcznej -τ-. Z tego zapewne powodu Vladimir Georgiev uważa nazwę rzeki Κυμαῖος za „eine späte Ableitung von κύμα n. ‘Welle’”¹¹, chociaż nie wyklucza wyvodu od jakiegoś domniemanego leksemu *κύμᾱ¹². Należy podkreślić, że w starogreckiej leksyce funkcjonowały regularnie utworzone derywaty urobione od apelatywu κύμα (< κύματ-): κύματιᾶς m. ‘falujący, wzburzony, spieniony’, por. κυματῆς ὁ ποταμός (Hdt. II 111), poet. κυματόεις adi. ‘ts.’, por. κυματόεσσιν [...] χύσιν (Opp. H. 1.4)¹³. Trzeba ponadto odnotować, że zastrzeżenia budzi nie tylko budowa morfologiczna derywatu, ale także wynikająca z etymologii semantyka hydronimu. Nazwa Κυμαῖος, nawiązująca do tworzących się na rzece fal, wskazywałaby na duży ciek, toczący wody przez cały rok. Tymczasem identyfikowany z antycznym Kymajosem strumień w okresie letnim całkowicie wysycha¹⁴, na co zresztą wskazuje jego nazwa Ξεροπόταμος (dosł. sucha rzeka) < ngr. lud. ξεροπόταμος m. ‘rzeka, która wysycha latem; rzeka, która płynie tylko wtedy, gdy jest zasilana wodami deszczowymi’¹⁵, por. adi. ξερός ‘suchy’ i ap. kret. ποταμός m. (= ngr. ποτάμι n.) ‘rzeka, strumień’. Konkludując, nie wydaje się możliwe, ażeby antyczna nazwa rzeki Κυμαῖος, rozumiana jako ‘falująca’, była umotywowana immanentnymi właściwościami określonego tym mianem obiektu wodnego.

¹¹ V.I. GEORGIEV, *Die altgriechischen Flussnamen*, s. 30. Por. derywaty pochodne od apelatywu κύμα: ἄκυμος adi. ‘niefalujący, spokojny’ (= ἀκύματος); Κυμώ f. ‘imię jednej z Nereid’.

¹² V.I. GEORGIEV, *Die altgriechischen Flussnamen*, s. 30: „oder *κύμᾱ f.”.

¹³ M. GHLEZOS [Μ. ΓΛΕΖΟΣ], *Υδωρ, ἀέρα, νερό*, Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη 2001, s. 109-110.

¹⁴ Sytuacja hydrologiczna w starożytności nie różniła się znacząco od stanu obecnego. Chociaż P. Faure (*La vie quotidienne en Crète au temps de Minos (1500 avant Jésus-Christ)*, Paris: Librairie Hachette 1973, s. 91) wyraża przekonanie, że choć Kreta w dobie minojskiej była zaopatrzona w wodę lepiej niż obecnie, to nie ulega jednak wątpliwości, że będąc wyspą górzystą i dość wąską, musiała obfitować w niewielkie potoki lub strumienie, płynące najczęściej w głębokich wąwozach, z których wiele wysychało latem z powodu występowania wysokiej temperatury lub zniknęło pod ziemią w wyniku procesów krasowych (E.K. PLATAKIS [Ε.Κ. ΠΛΑΤΑΚΗΣ], *Σπήλαια και άλλα καρστικάί μορφαι της Κρήτης*, t. I, Ηράκλειο: Εκδόσεις Αλεξίου 1973). Budowa licznych cystern i zbiorników na wodę w okresie hellenistycznym i rzymskim świadczy dowodnie o potrzebie gromadzenia wody pitnej.

¹⁵ G. BABINIOTIS [Γ. ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ], *Λεξικό της Νέας Ελληνικής γλώσσας*, Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας 2002², s. 1220.

Z morfologicznego punktu widzenia forma Κυμαῖος stanowi derywat urobiony od apelatywu rodzaju żeńskiego za pomocą sufiksu *-αῖος* (< ie. **-ā-syo-*). Należy odnotować, że w źródłach literackich udokumentowana jest postać Κυμαῖος, reprezentująca regularne etnikon urobione od nazwy miejscowej Κύμᾱ a. Κύμη¹⁶. Nazwę *Kyme* nosiły liczne miasta antycznego świata, położone w Eolidzie, Elidzie, Kampanii i na wyspie Eubei. Tak samo nazywały się także góra w Italii i wyspa koło Sycylii¹⁷. Brak w świadectwach literackich, epigraficznych i numizmatycznych jakichkolwiek informacji o istnieniu w pobliżu kreteńskiej rzeki miejsca lub osady o nazwie **Κύμᾱ* jest logicznym argumentem przemawiającym za odrzuceniem odetnicznego charakteru hydronimu¹⁸.

Jak już wspomniano, Georgiev nie wykluczał wywodu hydronimu Κυμαῖος od jakiegoś leksemu apelatywnego **κύμᾱ*¹⁹. Wyrazem motywującym kreteński hydronim mógłby być rzadki wyraz grecki κύμη f. ‘rodzaj dzikiej kapusty / kind of wild cabbage’²⁰, stanowiący odmianę gatunku zwanego κράμβη f. ‘kapusta kreteńska, *Brassica cretica* Lam.’²¹.

Odmianę kapusty zwaną κύμη wzmiankuje Nikander z Kolofonu w zachowanym fragmentarycznie poemacie *Georgica* (fr. 85 Schneider = fr. 85 Gow-Scholfield). Interesujący nas siedmiowerszowy passus zawiera informacje na temat różnych rodzajów kapusty, zwanej κράμβη. Fitonim κύμη, określony epitetami *o żabim kolorze* (*frog-colour*, tj. *pale-green*) i *mający nieładny kolor* (*of bad colour*), pojawia się w wersach 5-6²²:

βατραχέη κύμη τε κακόχροος, ἢ μὲν ἔοικε
πέλμασιν, οἷσι πέδιλα παλίμπολα κασσόουσιν.

¹⁶ *Stephani Byzantini Ethnicorum quae supersunt. A Geographical Lexicon on Ancient Cities, Peoples, Tribes and Toponyms*, ed. A. Meineke, Chicago: Ares Publishers 1992, s. 392-392, s.v. Κύμη; F. MONTANARI, *Vocabolario della lingua greca*, Milano: Loescher Editore 2003, s. 1145.

¹⁷ G.E. BENSELER, *Wörterbuch der griechischen Eigennamen*, Braunschweig: Friedrich Vieweg und Sohn 1884³, s. 738.

¹⁸ P. FAURE, *Aux frontières*, s. 103.

¹⁹ V.I. GEORGIEV, *Die altgriechischen Flussnamen*, s. 30.

²⁰ Z. ABRAMOWICZÓWNA (red.), *Słownik grecko-polski*, t. II, Warszawa: PWN 1960, s. 733; H.G. LIDDELL, R. SCOTT, *A Greek-English Lexicon. With a revised supplement*, Oxford: Clarendon Press 1996, s. 189 suppl.

²¹ P. CHANTRAINE, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots*, t. II, Paris: Éditions Klincksieck 1970, s. 577; H.G. LIDDELL, R. SCOTT, *A Greek-English Lexicon*, s. 989.

²² Nicanter of Colophon, *Poems and Poetical Fragments*, ed. A.S.F. Gow, A.F. Scholfield, Cambridge: Cambridge University Press 2014², fr. 85, komentarz na s. 214.

Zdaniem Isaaca Casaubona (1559-1614), komentatora dyskutowanego fragmentu, hellenistyczny poeta z Kolofonu użył formy κύμη na określenie kymajskiej odmiany κράμβη²³. O słodkiej kapuście rosnącej w Kyme (eolskiej lub eubejskiej) wspomina cytowany przez Atenajosa w *Uczcie mędrców* (ks. IX 369f) komediopisarz Difilos z Sifnos (III w. p.n.e.): κράμβη δὲ καλλίστη γίνεται καὶ γλυκεῖα ἐν Κύμη („kapusta z Kyme jest najpiękniejsza i słodka”²⁴). Nie ulega wątpliwości, że tej słodkiej odmiany kapusty nie można identyfikować z kapustą morską (gr. ἀλμυρίς), rosnącą również w Kyme (ponadto w Eretrii i na Rodos, w Knidos i Efezie), o której informuje Eudemos z Aten (ap. Ath. IX 369e-f). Co prawda, kapusta morska, jak twierdzi tenże ateński lekarz (II w. p.n.e.), jest najsmaczniejsza ze wszystkich odmian kapusty²⁵ (τῆ δ’ ἡδονῆ πρώτην κεκρίσθαι τὴν ἀλμυρίδα), jednak trzeba pamiętać, że smak tej rośliny musiał być słony, skoro nosiła ona nazwę ἀλμυρίς (< ἀλμυρός adi. ‘słony’, ale także ‘gorzki’). O leczniczych właściwościach kapusty morskiej (ἡ θαλασσία κράμβη) informuje w *De materia medica* (II 122) Pedanios Dioskorides z Anazarbos²⁶. Z opisu Dioskoridesa wynika, że kapusta morska, która w niczym nie przypomina kapusty uprawnej, jest w smaku słonawa i nieco gorzka (ἔστι δὲ τῆ γεύσει ὑφάλμυρος καὶ ποσῶς ἔμπικρος κατὰ τὴν γεῦσιν). Badacze zgodnie identyfikują kapustę morską (gr. ἡ θαλασσία κράμβη = łac. *Brassica marina*) z powojem nadmorskim (zw. też powojnikiem nadmorskim) ‘*Convolvulus soldanella* L. = *Calystegia soldanella* L.’²⁷.

Przytoczone powyżej świadectwa literackie wskazują niewątpliwie na dwie różne odmiany kapusty (κράμβη): morską (ἡ θαλασσία κράμβη = ἀλμυρίς) i słodką, być może tożsamą z κράμβη ἡμερος (= ‘kapusta kreteńska, *Brassica cretica* Lam.’) lub κράμβη ἀγρία (‘*Brassica oleracea* L., var. *silvestris*’

²³ O. SCHNEIDER, *Nicandrea. Theriaca et Alexipharmaca*, Lipsiae: B.G. Teubner 1856, s. 118.

²⁴ Tłum. J. DANIELEWICZ, zob. ATENAJOS, *Uczta mędrców*, przełożyli, wstępem i komentarzem opatrzyli K. BARTOL i J. DANIELEWICZ, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie 2010, s. 696.

²⁵ Eudemos z Aten w dziele *Περὶ λαχάνων* wymienia trzy rodzaje kapusty: morską (gr. ἀλμυρίς), kapustę o gładkich liściach (gr. λειόφυλλος) i selerowatą (gr. σελίνουσία). Zob. ATENAJOS, *Uczta*, s. 696.

²⁶ PEDANII DIOSCORIDIS ANAZARBEL, *De materia medica libri quinque*, ed. M. Wellman, t. I, Berolini: Weidmann 1958, s. 194-195; Διοσκουρίδου περὶ ὕλης ἰατρικῆς, ed. E. Chorafas [E. Χωροφάς], t. II, Αθήνα: Εκδόσεις Λ. Γεωργιάδης 2002, s. 120.

²⁷ J. ANDRÉ, *Les noms de plantes dans la Rome antique*, Paris: Société d’Édition «Les Belles Lettres» 1985, s. 38; LIDDELL, SCOTT, *A Greek-English Lexicon*, s. 989; DIOSCORIDES, *Plantas y remedios medicinales (De materia medica) libros I-III*, tłum. M. GARCIA VALDES, Madrid: Editorial Gredos 1998, s. 313. Roślina ta w języku nowogreckim nosi nazwy καμπανέλα lub περδουκλάρι, zob. A. BÄRTELS, *Φυτά της Μεσογείου*, tłum. Γ. Ριζούλης, Θεσσαλονίκη: Μαλλιάρης-παιδεία 2011, s. 197.

a. ‘rzodkiew świrzepa, zw. też łopuchą, *Raphanus raphanistrum* L.’)²⁸. Czy zachowane opisy naukowe i literackie uniemożliwiają jednoznaczną identyfikację rośliny? Wydaje się, że problemu nie da się rozwiązać w sposób bezsporny. Istnieje jednak możliwość eliminacji jednej z trzech lub czterech proponowanych ewentualności, gdyż dostarczony przez Nikandra opis κύμη wyklucza ponad wszelką wątpliwość identyfikację z kapustą morską. Prawdopodobnie ten sam rodzaj kapusty (łac. *cyma*), słodki w smaku, wspomina również Pliniusz Starszy (HN XX 90)²⁹: *ex omnibus brassicae generibus suavissima est cyma* (‘ze wszystkich rodzajów kapusty najśodsza jest *cyma*’). Nazwa *cyma* (gen. sg. *cymae*) f. ‘gatunek kapusty’ pojawia się wcześniej w utworze poetyckim Publiusza Wolumniusza (I w. p.n.e.): *stridentis dabitur patella cymae*³⁰ (‘zostanie podany półmisek szeleszczącej kapusty’).

Podążając drogą rozumowania Casaubona, że pod pojęciem κύμη kryje się kapusta z Kyme (*Cymana crambe*), można przyjąć śmiałą hipotezę, że fitonim *kyme* mógł powstać w procesie tzw. apelatywizacji ojkonimu Κύμη: nomen proprium (Κύμη) → nomen appellativum (κύμη). Nie można jednak wykluczyć odwrotnej sytuacji, że to apelatyw κύμη ‘rodzaj dzikiej kapusty’ był prymarny, a nazwa miejscowa Κύμη została utworzona w drodze onimizacji tegoż apelatywu: nomen appellativum (κύμη) → nomen proprium (Κύμη). Oznaczałoby to, że wszystkie inne toponimy noszące nazwę Κύμᾱ a. Κύμη a. Κύμαι (łac. *Cumae*)³¹ mogły być motywowane nazwą roślinną κύμη f. ‘rodzaj dzikiej kapusty’. Teoretycznie w grę wchodzi także trzecia ewentualność, że apelatyw κύμη w stosunku do toponimu Κύμη jest tylko i wyłącznie wyrazem homonimicznym, niemającym nic wspólnego z miej-

²⁸ Dsc. II 120-121. Zob. DIOSCÓRIDES, *Plantas*, s. 311, przyp. 147 i s. 312, przyp. 148.

²⁹ Leksem *cyma*, *-ae* jest niekiedy objaśniany jako ‘pęd, łodyga’. Nie ulega jednak wątpliwości, że diskutowana fraza w pełni odpowiada doniesieniu Difilosa z Sifnos: „kapusta zaś najpiękniejsza i słodka rośnie w Kyme”.

³⁰ *Fragmenta poetarum Latinorum epicorum et lyricorum praeter Ennium et Lucilium*, ed. J. Bländsorf, Stuttgartiae et Lipsiae: B.G. Teubner 1995, s. 189.

³¹ Podejmowano kilka prób objaśnienia ojkonimu Κύμη. L. Grasberger (*Studien zu den griechischen Ortsnamen*, Amsterdam: Hakkert 1969 [wyd. 1, Würzburg 1888: Stahel], s. 286) zestawia toponim Κύμη z niepoświadczonym apelatywem *κῦμᾱ, rzekomo eolskim wariantem leksemu κύμη f. ‘wieś; dzielnica, okręg’. Z kolei J.C.B. Eijkman (*Bijdrage tot de Kennis der Grieksche Toponymie*, Amsterdam: H.J. Paris 1929, s. 40) wywodzi nazwę eolskiej Κύμη od ap. κῦμα n. ‘fala’. Babiniotis (*Λεξικό*, s. 972) objaśnia eubejski ojkonim Κύμη za pomocą czasownika κυέω // κύω ‘nosić płód w łonie, począć’ (< ie. *keuh₁- / *kuh₁- ‘puchnąć, nabrzmiwać, pęcznieć’, zob. R. BEEKES, *Etymological Dictionary of Greek*, t. I, Leiden-Boston: Brill 2010, s. 797), stąd ap. κῦμα n. ‘embrion, płód’, κῦμα n. ‘fala’, κύριος m. ‘mający władzę; pan, władca’ etc. Grecki uczyony nie wyklucza, że nazwa miejscowa mogła wskazywać na żyzną, płodną ziemię na wyspie Eubei, zwłaszcza w okolicy miasta Kyme.

scem występowania rośliny, ale taką hipotezę należy odrzucić z uwagi na antyczną informację, że doskonała w smaku kapusta rośnie nieopodal miejscowości Κύμη.

Jeśli zatem przyjmiemy, że antyczny hydronim Κυμαῖος wywodził się od ap. κύμη f. ‘jakaś odmiana kapusty (κράμβη)’, to tak rozumiana nazwa wodna wskazywałaby na obfite występowanie tej rośliny w sąsiedztwie rzeki³². Hydronim utworzony od fitonimu nie byłby żadnym wyjątkiem, gdyż praktyka nazywania rzek od szaty roślinnej sięga już starożytności. Część antycznych hydronimów greckich powstała w wyniku onimizacji nazw roślinnych, np. Ἄραξ (< ap. ἄραξ m. ‘gatunek wyki’), *Melia* (< ap. μελία f. ‘jesion’), Φοῖνιξ (< ap. φοῖνιξ m. ‘palma daktylowa’), część urobiona została od fitonimów za pomocą rozmaitych formantów słowotwórczych, np.: Δάφνοϋς (< ap. δάφνη f. ‘wawrzyn’), Ἐλαῖος [sc. ποταμός] (< ap. ἐλαία f. ‘drzewo oliwne’), Ἐλάτας (< ap. ἐλάτη f. ‘jodła’), Καλαμάτης (< ap. κάλαμος m. ‘trzcina’), Μυρτώεσσα (< ap. μύρτος f. ‘mirt’), Κισσούσσα (< ap. κισσός m. ‘bluszcz’), Πτελεϋς (< ap. πτελέα f. ‘wiąz’), *Plataneus* = stgr. *Πλατανεύς = ngr. Πλατανιάς (< ap. πλάτανος f. ‘platan’), Πολυάνθης (dosł. wielokwiatowa sc. rzeka’, por. przym. πολὺς ‘liczny, mnogi’ i ap. ἄνθος n. ‘kwiat’)³³.

Warto tu odnotować, że nazwa kapusty kreteńskiej (*Brassica cretica* Lam.) stanowi podstawę współczesnego hydronimu kreteńskiego Ghramwúsa, odnotowanego w *Toponimicznym leksykonie Krety (Τοπωνυμικό λεξικό της Κρήτης)*: Γραμβούσα – ποταμός³⁴. Nazwa Γραμβούσα stanowi jedną z alternatywnych określeń rzeki Meghállos Potamós a. Spathí a. Chawghá Potamós a. Makieláris (ngr. ο Μεγάλος Ποταμός a. το Σπαθί a. του Χαυγά ο Ποταμός a. ο Μακελλάρης), mającej swe źródła na płaskowyżu Katharó (ok. 1100 m n.p.m.). Rzeka Meghállos Potamós mija wieś Korpráki i głębokim wąwozem

³² Zob. E. KACZYŃSKA, *Nazwy florystyczne w nowożytnej hydronimii kreteńskiej*, „Onomastica” 59(2015), s. 281-299.

³³ G.E. BENSELER, *Wörterbuch, s.v.*; V.I. GEORGIEV, *Die Herkunft der Namen der grössten Flüsse der Balkanhalbinsel und ihre Bedeutung zur Ethnogenese der Balkanvölker*, „Linguistique Balkanique” 1(1959), s. 5-27; J. TISCHLER, *Kleinasiatische Hydronymie. Semantische und morphologische Analyse der griechischen Gewässernamen*, Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag 1977, s. 159-160; E. KACZYŃSKA, *Nazwy florystyczne*, s. 281-282.

³⁴ TLK 1953, Γεροντομουρίου Β/303(698).17. Skrótem TLK (*Τοπωνυμικό λεξικό της Κρήτης*) oznaczono w niniejszej pracy materiały archiwalne, zebrane w latach 1953-1957 z inicjatywy Towarzystwa Kreteńskich Studiów Historycznych (ngr. Εταιρεία Κρητικών Ιστορικών Μελετών). Owe materiały są obecnie przechowywane w Muzeum Historii Krety w Iraklio, gdzie tworzą osobny (dotychczas niewydany) zbiór pod nazwą „Archiwum toponimów Krety” (ngr. Αρχείο τοπωνυμίων Κρήτης). Zob. E. KACZYŃSKA, *Kreteńskie nazwy wodne pochodne od terminów hydrograficznych*, „Onomastica” 58(2014), s. 194, przyp. 2.

zw. Chawghás spływa na płaskowyż Lasíthi (866 m n.p.m.), płynie przez wsie Ájos Konstandínos, Marmakiéto, Farsáro i Dzermiádho, znika pod powierzchnią ziemi w okolicy wsi Jerodomurí i Káto Metóchi w miejscu zwanym Chónos (dosłownie 'lej'). Nazwa Γραμβούσα, używana przez mieszkańców wsi położonych po zachodniej stronie płaskowyżu Lasíthi (np. Pláti, Káto Metóchi), wydaje się określać końcowy bieg rzeki (przed jej zniknięciem pod powierzchnią ziemi).

W nowogreckiej literaturze onomastycznej powszechnie uważa się toponim Γραμβούσα³⁵ za derywat urobiony od apelatywu (dial.) κράμβη f. 'kapusta kretańska, *Brassica cretica* Lam.'³⁶ za pomocą sufiksu kolektywnego -ούσ(σ)α f., wywodzącego się od stgr. formantu -εσσα f. (< *-φεντια)³⁷: Γραμβούσα < *κραμβούσα f. 'miejsce, gdzie rośnie wiele kapusty kretańskiej' (< *κραμβό-εσσα < *κραμβό-φεντια)³⁸. Postać γραμβούσα (vs. κραμβούσα) dokumentuje charakterystyczną dla języka nowogreckiego wymianę κ > γ w pozycji nagłosowej, por. stgr. καρίς 'krewetka' vs. ngr. γαρίδα 'ts.', stgr. κυπέλη 'ul' vs. ngr. γυπέλη 'ts.', stgr. κωβιός 'kiełb' vs. ngr. γουβίδι 'ts.'³⁹ Badacz grecki Konstandinos Minas zwraca uwagę, że wyraz κράμβη

³⁵ U północno-zachodnich wybrzeży Krety leży wyspa Γραμβούσα (z ruinami zamku weneckiego) i opodal niej nieco mniejsza wysepka Αγριογραμβούσα, zob. K. ΠΑΡΑΞΕΟΡΓΙΟΣ [K. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΣ], *Ta nησιά της Κρήτης*, Ηράκλειο: Εκδόσεις Αντάρης 1996², s. 49; I. ΤΣΙΩΙΣ [I. ΤΣΙΒΗΣ], *Γραμβούσα*, „Κρητική Εστία” 5(1953), z. 38, s. 16-20.

³⁶ Starogrecki apelatyw κράμβη funkcjonuje współcześnie jedynie w niektórych dialektach języka nowogreckiego, por. κράμπη (Ikaria, Leros, Nisyros), χράμπη (Kythnos), κράμπα (Apulia, Karpathos, Samos), zob. N. ANDRIOTIS, *Lexikon der Archaismen in neugriechischen Dialekten*, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 1974, s. 334. Kapusta kretańska (kret. κράμβη) określana jest również mianem αγριολάχανο (tj. 'dzika kapusta'), zob. A. ALIBERTIS [A. ΑΛΙΜΠΕΡΤΗΣ]: Θεραπευτικά, αρωματικά και εδωδιμα φυτά της Κρήτης, Ηράκλειο: "Mystis" 2006, s. 90; W. ΠΑΡΙΟΜΠΟΓΗΛΟΥ [B. ΠΑΠΙΟΜΥΤΟΓΛΟΥ]: *Αγριολόλουδα της Κρήτης*, Ρέθυμνο: Mediterraneo Editions 2006, s. 74.

³⁷ A. HEUBECK, *Zu den griechischen Ortsnamen mit -uent-Suffix*, „Beiträge zur Namenforschung” 11(1960), s. 4-10; A. CARNOY, *Le suffixe -οῦντ-, -ούσσα dans les toponymes grecs et égéens*, w: *VI. Internationaler Kongreß für Namenforschung / VIth International Congress of Onomastic Sciences, München, 24-28. August 1958*, t. II: *Kongreßberichte (Rapports of Congress)*, hrsg. G. RÖHLFS, [„Studia Onomastica Monacensia”, t. III], München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften 1961, s. 195.

³⁸ I. ΤΣΙΩΙΣ, *Γραμβούσα*, s. 16 ('η γη που σ' αυτή φυτρώνουν κράμβες'); S.J. SPANAKIS [Σ.Γ. ΣΠΑΝΑΚΗΣ], *Κρήτη*, t. II: *Δυτική Κρήτη*, Ηράκλειο: Εκδοχή Βαγγέλη Απ. Σφακιανάκη 1971, s. 143-144; Ch.P. SIMEONIDHIS [Χ.Π. ΣΥΜΕΩΝΙΔΗΣ], *Ετυμολογικό λεξικό των νεοελληνικών οικωνυμίων*, t. I-II, Λευκωσία-Θεσσαλονίκη: Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου 2010, s. 98, 446-447 ('περιοχή με κράμβες'); IDEM, *Εισαγωγή στην ελληνική ονοματολογία*, Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη 2015, s. 38.

³⁹ K. AMANTOS, *Die Suffixe der neugriechischen Ortsnamen*, München: L. Finsterlin 1903, s. 14.

funkcjonuje niekiedy jako ekwiwalent apelatywu θαλασσοκράμβη f. ‘kapusta morska, modrak morski, *Crambe maritima* L.’⁴⁰. Współczesna nazwa rzeki Γραμβούσα, mająca doskonałą roślinną motywację, pozwala *per analogiam* przypisać podobną motywację antycznemu hydronimowi Κυμαῖος.

Ostatecznie dochodzimy do konkluzji, że antyczny hydronim Κυμαῖος, poświadczony we wschodniej części wyspy Krety, powinien być zaliczony do nazw florystycznych, gdyż jego nazwa odzwierciedlała szatę roślinną terenu, po którym płynął strumień okresowy. Hydronim jest doskonale motywowany przez starożytny apelatyw grecki κύμη (dor. κύμᾱ) f. ‘rodzaj dzikiej kapusty’.

BIBLIOGRAFIA

- ABRAMOWICZÓWNA Z. (red.): Słownik grecko-polski, t. II, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1960.
- ALIBERTIS A. [ΑΛΙΜΠΕΡΤΗΣ Α.]: Θεραπευτικά, αρωματικά και εδώδιμα φυτά της Κρήτης, Ηράκλειο: „Mystis” 2006.
- AMANTOS K.: Die Suffixe der neugriechischen Ortsnamen, München: L. Finsterlin 1903.
- ANDRÉ J.: Les noms de plantes dans la Rome antique, Paris: Société d’Édition «Les Belles Lettres» 1985.
- ANDRIOTIS N.: Lexikon der Archaismen in neugriechischen Dialekten, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 1974.
- ATENAJOS: Uczta mędrców, przełożyli, wstępem i komentarzem opatrzyli K. Bartol i J. Danielewicz, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie 2010.
- BABINIOTIS G. [ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ Γ.]: Λεξικό της Νέας Ελληνικής γλώσσας, Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας 2002².
- BÄRTELS A.: Φυτά της Μεσογείου, tłum. Γ. Ριτζούλης, Θεσσαλονίκη: Μαλλιάρης-παιδεία 2011.
- BEEKES R.: Etymological Dictionary of Greek, t. I-II, Leiden-Boston: Brill 2010.
- BENSELER G.E.: Wörterbuch der griechischen Eigennamen, Braunschweig: Friedrich Vieweg und Sohn 1884³.
- BLÄNDSORF J. (ed.): Fragmenta poetarum Latinorum epicorum et lyricorum praeter Ennium et Lucilium, Stuttgartiae et Lipsiae: B.G. Teubner 1995.
- BROWN R.A.: Evidence for Pre-Greek Speech on Crete from Greek Alphabetic Sources, Amsterdam: Adolf M. Hakkert 1985.
- BÜRCHNER L.: Κυμαῖος, w: Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, herausgegeben von W. Kroll, t. XI, Stuttgart: J.B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung 1922, szp. 2461-2462.

⁴⁰ K. MINAS [Κ. ΜΗΝΑΣ], *Τοπωνυμικό της Κάσου*, Αθήνα: Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών Δωδεκανήσου 1975, s. 48, przyp. 188.

- CARNOY A.: Le suffixe -οὔντ-, -οὔσσα dans les toponymes grecs et égéens, w: VI. Internationaler Kongreß für Namenforschung / VIth International Congress of Onomastic Sciences, München, 24-28. August 1958, t. II: Kongreßberichte (Raports of Congress), hrsg. G. Rohlfs, [„Studia Onomastica Monacensia”, t. III], München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften 1961, s. 191-198.
- CHANIOTIS A.: Die Verträge zwischen kretischen Poleis in der hellenistischen Zeit, Stuttgart: Franz Steiner Verlag 1996.
- CHANTRAINE P.: Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots, t. II, Paris: Éditions Klincksieck 1970.
- CHORAFAS E. [ΧΩΡΑΦΑΣ Ε.] (ed.): Διοσκουρίδου περί ὕλης ἰατρικῆς, t. II, Αθήνα: Εκδόσεις Λ. Γεωργιάδης 2002.
- DHETORAKIS Th. [ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ Θ.]: Ο Άγιος Νικόλαος και η περιοχή του, Άγιος Νικόλαος: Εκδόσεις Γραφικές Τέχνες „Δετοράκης” 2000.
- DIOSCORIDES: Plantas y remedios medicinales (De materia medica), Libros I-III, Introducción, traducción y notas de M. GARCÍA VALDÉS, Madrid: Editorial Gredos 1998.
- EFFENTERRE VAN H.: Die von den Grenzen der ostkretischen Poleis eingeschlossenen Flächen als Ernährungsraum, w: Stuttgarter Kolloquium zur historischen Geographie des Altertums 2(1984) und 3(1987), red. E. Olshausen, Bonn: Habelt 1991, s. 393-406.
- EFFENTERRE VAN H., BOUGRAT M.: Les frontières de Lato, „Κρητικά Χρονικά” 21(1969), s. 9-53.
- EIJKMAN J.C.B.: Bijdrage tot de Kennis der Grieksche Toponymie, Amsterdam: H.J. Paris 1929.
- FAURE P.: Aux frontières de l'État de Lato: 50 toponymes, w: Europa. Studien zur Geschichte und Epigraphik der Frühen Aegaeis. Festschrift für Ernst Grumach, red. W.C. Brice, Berlin: Walter de Gruyter & Co. 1967, s. 94-112.
- FAURE P.: La vie quotidienne en Crète au temps de Minos (1500 avant Jésus-Christ), Paris: Librairie Hachette 1973.
- FAURE P.: Hydronymes de la Crète antique, „Ονόματα” 9(1984), s. 26-32.
- FAURE P.: Hydronymes crétois, „Κρητολογία” 16-17(1984), s. 30-61, 200-202.
- FICK A.: Vorgriechische Ortsnamen als Quelle für die Vorgeschichte Griechenlands, Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht 1905.
- GARCÍA VALDÉS M. (tlum.): Dioscórides, Plantas y remedios medicinales (De materia medica) libros I-III, Madrid: Editorial Gredos 1998.
- GEORGIEV V. I.: Die altgriechischen Flussnamen, w: Izsledovaniâ v čest na akad. Dimităr Dečev po slučaj 80-godišninata mu, Sofia: Bulgarische Akademie der Wissenschaften 1958, s. 3-48.
- GEORGIEV V. I.: Die Herkunft der Namen der grössten Flüsse der Balkanhalbinsel und ihre Bedeutung zur Ethnogenese der Balkanvölker, „Linguistique Balkanique” 1(1959), s. 5-27.
- GHLEZOS M. [ΓΛΕΖΟΣ Μ.]: Ύδωρ, αὔρα, νερό, Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη 2001.
- GOW A.S.F., SCHOLFIELD A.F. (ed.): Nicander of Colophon: Poems and Poetical Fragments. Cambridge: Cambridge University Press 2014².
- GRASBERGER L.: Studien zu den griechischen Ortsnamen, Amsterdam: Hakkert 1969 (wyd. 1, Würzburg 1888: Stahel).
- GUARDUCCI M.: Inscriptiones Creticae opera et consilio Friderici Halbherr collectae, t. I, Romae: La Libreria dello Stato 1935.
- GUIZZI F.: Hierapytna. Storia di una «polis» cretese dalla fondazione alla conquista romana, Roma: Accademia Nazionale dei Lincei 2001.

- HAYDEN B., MOODY J.A., RACKHAM O.: The Vrokastro Survey Project, 1986-1989: Research Design and Preliminary Results, „Hesperia” 61(1992), s. 293-353.
- HEUBECK A.: Zu den griechischen Ortsnamen mit *-uent*-Suffix, „Beiträge zur Namenforschung” 11(1960), s. 4-10.
- KACZYŃSKA E.: Kreteńskie nazwy wodne pochodne od terminów hydrograficznych, „Onomastica” 58(2014), s. 193-209.
- KACZYŃSKA E.: Nazwy florystyczne w nowożytnej hydronimii kreteńskiej, „Onomastica” 59(2015), s. 281-299.
- LIDDELL H.G., SCOTT R.: A Greek-English Lexicon. With a revised supplement, Oxford: Clarendon Press 1996.
- MEINEKE A. (ed.): Stephani Byzantini Ethnicorum quae supersunt. A Geographical Lexicon on Ancient Cities, Peoples, Tribes and Toponyms, Chicago: Ares Publishers 1992.
- MINAS K. [ΜΗΝΑΣ Κ.]: Τοπωνυμικό της Κάσου, Αθήνα: Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών Δωδεκανήσου 1975.
- MONTANARI F.: Vocabolario della lingua greca, Milano: Loescher Editore 2003.
- ΠΑΡΑΞΕΩΡΓΙΟΣ Κ. [ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΣ Κ.]: Τα νησιά της Κρήτης, Ηράκλειο: Εκδόσεις Αντάρης 1996².
- ΡΑΠΙΟΜΙΤΟΓΛΟΥ Β. [ΡΑΠΙΟΜΥΤΟΓΛΟΥ Β.]: Αγριολούλουδα της Κρήτης, Ρέθυμνο: Mediterraneo Editions 2006.
- PLATAKIS E.K. [ΠΛΑΤΑΚΗΣ Ε.Κ.]: Σπήλαια και άλλαι καρστικά μορφά της Κρήτης, τ. I, Ηράκλειο: Έκδοση Αλεξίου 1973.
- SCHNEIDER O.: Nicandrea. Theriaca et Alexipharmaca, Lipsiae: B.G. Teubner 1856.
- SIMEONIDHIS Ch.P. [ΣΥΜΕΩΝΙΔΗΣ Χ.Π.]: Ετυμολογικό λεξικό των νεοελληνικών οικονομικών, τ. I-II, Λευκωσία-Θεσσαλονίκη: Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου 2010.
- SIMEONIDHIS Ch.P. [ΣΥΜΕΩΝΙΔΗΣ Χ.Π.]: Εισαγωγή στην ελληνική ονοματολογία, Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη 2015.
- SPANAKIS S.J. [ΣΠΑΝΑΚΗΣ Σ.Γ.]: Κρήτη, τ. II: Δυτική Κρήτη, Ηράκλειο Κρήτης: Έκδοση Βαγγέλη Απ. Σφακιανάκη 1971.
- STAWRAKIS N. [ΣΤΑΥΡΑΚΗΣ Ν.], Στατιστική του πληθυσμού της Κρήτης μετά διαφόρων γεωγραφικών, ιστορικών, αρχαιολογικών, εκκλησιαστικών κτλ. ειδήσεων περί της νήσου, Αθήνα: Βιβλιοπωλείο Διονυσίου Νότη Καραβία 2002².
- TISCHLER J.: Kleinasiatiscche Hydronymie. Semantische und morphologische Analyse der griechischen Gewässernamen, Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag 1977.
- TSIWIS I. [ΤΣΙΒΗΣ Ι.]: Γραμβούσα, „Κρητική Εστία” 5(1953), z. 38, s. 16-20.
- WELLMAN M. (ed.): Pedanii Dioscuridis Anazarbei De materia medica libri quinque, t. I, Berolini: Weidmann 1958.

ROZWAŻANIA NAD KRETEŃSKIM HYDRONIMEM KYMAIOS

Streszczenie

Antyczna nazwa wodna Κυμαῖος, poświadczona na dwóch inskrypcjach opisujących granice pomiędzy kreteńskimi miastami-państwami Hierapytną i Lato, określała okresowy ciek wodny noszący w dobie współczesnej miano Kseropótamos (ngr. Ξεροπόταμος, dosłownie ‘sucha rzeka’) lub Fruzí Potamós (ngr. Φρουζή Ποταμός, dosłownie ‘rzeka Fruzisa’). Wywód starożytnego hydronimu od apelatywu gr. κῦμα (gen. sg. κύματος) n. (osnowa na *-t-*) ‘fala, bałwan’ wydaje się wątpliwy zarówno z punktu widzenia greckiego słowotwórstwa (rzekomy derywat nie wykazuje śladów tematycznej spółgłoski zębowej *-t-*), jak i z formalnych względów (rzeka nie płynie przez cały rok i nie niesie ‘falującej, wzburzonej’ wody). Za bardziej prawdopodobny należy uznać wywód od apelatywu greckiego κύμη f. ‘jakaś odmiana kapusty’. Florystyczne nazwy wodne cieszyły się popularnością zarówno w dobie starożytnej, jak i nowożytnej.

Słowa kluczowe: hydronimia; język grecki; Kreta; nazwy florystyczne.

CONSIDERATIONS ON THE CRETAN RIVER KYMAIOS

Summary

The ancient river name Κυμαῖος, attested in two inscriptions describing the boundaries of the Cretan cities Hierapytna and Lato, referred to a seasonal stream which is today called Kseropótamos (Mod. Gk. Ξεροπόταμος, literally ‘dry river’) or Fruzí Potamós (Mod. Gk. Φρουζή Ποταμός, literally ‘Fruzis’ river’). It is impossible to derive the ancient hydronym from the Greek appellative κῦμα (gen. sg. κύματος) n. (*t*-stem) ‘wave, billow’ because of formal reasons (it is not ‘a seething river’) as well as some problems connected with Ancient Greek word-formation (no traces of a *t*-stem are visible in the river name under analysis). The derivation from the Ancient Greek noun κύμη f. ‘a kind of cabbage’ is the most probable explanation. River names derived from plants were widespread in both ancient and modern times.

Key words: hydronymy; Greek language; Crete; floristic names.